

КЛАСИФІКАЦІЙНІ ОЗНАКИ І ВИДИ АГРО-ПРОМИСЛОВИХ ФОРМУВАНЬ В УКРАЇНІ

Статтю присвячено класифікаційним підходам і характеристиці видів агропромислових формувань в Україні в після кризових трансформаційних умовах. Агропромислові формування класифіковано за ознаками першого і другого рівнів. Визначено типи агропромислових формувань в Україні.

Article is devoted to classification approaches and description of types of the agroindustrial forming in Ukraine in the conditions of transformation of economy after a crisis. The agroindustrial forming is classified on the signs of first and second levels. The types of the agroindustrial forming are determined in Ukraine.

Постановка проблеми у загальному вигляді. Під впливом глобалізаційних процесів в Україні в ХХІ сторіччі розпочався етап реструктуризації аграрних підприємств, а саме: перерозподіл власності в бік трансрегіональних корпоративних об'єднань – агрохолдингів та інших структур, який до сих пір ґрунтовно не досліджувався і не узагальнювався. Такі форми господарювання, як правило, створюються шляхом оренди землі потужними промисловими підприємствами, фінансовими і сервісними структурами, які інвестують кошти у виробничу і соціальну сферу села. Результатом цього етапу, який виник спонтанно і здійснюється стихійно без втручання держави і відповідного юридичного забезпечення, стало зосередження капіталу і агропромислового виробництва в одних руках, причому з огляду на масштаби процесу концентрації можна його назвати «надконцентрацією виробництва» [1, с.5].

Необхідно наголосити, що переважна більшість нових агропромислових формувань, не притаманні вітчизняній практиці агропромислової інтеграції, досить суттєво відрізняються між собою і не мають узагальненого визначення. Глибинні причини і об'єктивні закономірності інтеграційних процесів в аграрній сфері економіки розкрито в багатьох працях. Проте інтенсивність їх прояву, напрями і характер зв'язків на кожному етапі історичного розвитку визначаються системою взаємодії і взаємовідносин різних рівнів, які формують передумови посилення або стримування інтеграційних процесів та їх еволюцію [2, с.26; 3, с.54; 4, с.295]. Саме цим визначається актуальність застосування класифікаційного підходу, необхідність визначення ознак і типізація агропромислових формувань в Україні.

Аналіз досліджень і публікацій останніх років. Вивченню проблеми створення і діяльності агропромислових формувань присвячені фундаментальні дослідження російських учених А. І. Алтухова, В. Р. Боева, І. Н. Буздalова, І. М. Буробкіна, А. Г. Гранберга, В. Г. Гусакова, О. М. Ємел'янова, М. І. Жукова, С. Є. Іл'юшонок, О. А. Калниньш, В. А. Ключаков, Ю. А. Конкіна, Е. М. Крилатих, В. І. Кудряшова, В. О. Мілосердова, В. П. Можина, М. Г. Лещева, О. О. Никонова, А. В. Петрикова, Є. Є. Румянцевої, А. Б. Соскієва, В. О. Тихонова, І. Г. Ушачьова, І. Ф. Хіцкова та інших.

Загальні проблеми трансформації відносин в агропромисловому секторі, створення інтеграційних структур в агропродовольчій сфері і забезпечення продовольчої безпеки розглянуто в дослідженнях українських учених І. І. Лукінова, П. Т. Саблука, В. М. Трегобчука, М. А. Хвесика, М. Г. Чумаченко, А.С. Лисецького, П.П. Борщевського, Б.В. Буркинського, Л.В. Дейнеко, О. М. Царенко, В. А. Іл'яшенко, М. Й. Хорунжого, В. М. Геєця, М. В. Калинчик, Л. Є. Купинець, П. В. Осіпова та інших.

Виділення невирішених раніше частин загальної проблеми. На рівні держави та її регіонів законодавчо і організаційно поки не відрегульовано процеси агропромислової інтеграції, укрупнення, створення нових структур. Для функціонування різних типів агропромислових формувань при ефективній діяльності малого і середнього агробізнесу є необхідним створення стабільного зовнішнього і внутрішнього середовища. Тобто, є доцільним створення і підтримка пропорційного розвитку всіх видів підприємств і формувань в АПК, для чого необхідно розуміння суті основних понять, їх класифікаційних ознак, видів і особливостей, які характеризують сучасні процеси.

Проблема типізації агропромислових формувань досі не розроблена і не знайшла законодавчого твердження, хоча є багато наукових розробок, у яких це поняття класифікується неоднаково. Питання агропромислової інтеграції, на підставі якої засновано систему і механізми забезпечення продовольчої безпеки країни, залишаються в цілому недостатньо дослідженими, що обумовило вибір теми статті. Відсутність концептуально обґрунтованої державної політики у відродженні вітчизняних агропромислових підприємств і забезпечення продовольчої безпеки є наслідком недостатності наукового дослідження суті та видів агропромислових формувань в умовах трансформації ринкової економіки.

Постановка завдання. Метою статті є характеристика великих агропромислових формувань в Україні в після кризових трансформаційних умовах і визначення їх видів за основними класифікаційними ознаками.

Виклад основного матеріалу дослідження. Дослідження видів агропромислових формувань в Україні базується на підході, згідно з яким вони класифікуються за типовими ознаками, а потім за більш детальними ознаками. Перші ознаки є початковими і багато в чому визначають другі. Особливу значущість має виділення класифікаційних ознак інтегрованих структур, суттєвих з точки зору їх типізації і подальшої оцінки. До таких основних ознак відносяться характер і напрям інтеграційних зв'язків, форма власності домінуючого власника, господарський правовий стан учасників [4, с.126].

За характером інтеграційних зв'язків агропромислові формування розділяють на договірні, майнові і асоціативні. За наявності договірних зв'язків суб'єкти інтеграції зберігають юридичну і господарську самостійність. У рамках договірної інтеграції виникає можливість мобілізації переваг потужної інтегрованої структури при збереженні певної відокремленості її членів. Такі форми інтеграції здійснюються в рамках договорів про спільну діяльність, договорів постачання, підряду та інших.

Інтеграція на основі договорів забезпечує можливість прямої взаємодії контрагентів і визначення взаємовигідних умов договорів. У той же час ця форма інтеграції не є гарантією від ризиків порушення умов договорів, недоотримання доходів від продажів при перевищенні ринкових цін над договірними. Рішенням цих проблем може бути встановлення тісніших інтеграційних зв'язків, в основі яких лежить консолідація власності.

Майнова інтеграція відбувається на основі з'єднання в одну систему сільськогосподарських, обслуговуючих, переробних, торгових та інших організацій за допомогою участі в капіталі і централізації повноважень по забезпеченню ресурсами і збуту продукції. У результаті відбувається зниження транзакційних витрат, зменшуються ризики невиконання договірних зобов'язань, інтегроване формування отримує додаткові зиски від централізації функцій управління й економії постійних витрат [5, с.132; 6, с.85].

Інтегровані агропромислові формування створюються також шляхом добровільної централізації низки повноважень і коштів для спільного створення і використання бракуючих ринкових структур (асоціацій, союзів).

За напрямом інтеграційних зв'язків виділяється: вертикальна інтеграція вгору, вертикальна інтеграція вниз, горизонтальна інтеграція і диверсифікація.

Вертикальна інтеграція об'єднує виробників, діючих на послідовних стадіях одного виробничого ланцюга. У тому випадку, якщо компанія інтегрує вхідні етапи технологічного ланцюжка, здійснюється інтеграція назад, при об'єднанні вихідних етапів технологічного ланцюга відбувається інтеграція вперед. Таке розмежування дозволяє диференціювати пряму і зворотну вертикальну інтеграцію, об'єднавши в першу групу переробників сільськогосподарської продукції, операторів аграрного ринку, а в другу постачальників палива, насіння, добрив і послуг для сільгоспвиробників. Інтеграція операторів аграрного ринку в переробку і сільське господарство є найбільш поширеною.

Горизонтально інтегровані формування створюються в результаті об'єднання підприємств, які знаходяться на одному рівні продовольчого ланцюга, наприклад сильних і неплатоспроможних сільськогосподарських підприємств. При цьому відбувається розширення масштабів і укрупнення виробництва.

Диверсифіковані інтегровані структури в агропромисловій сфері формуються при об'єднанні сільськогосподарських підприємств з організаціями, не пов'язаними з сільським господарством єдиним технологічним процесом. У сучасному сільському господарстві це в основному машинобудівні, транспортні, підприємства легкої промисловості, сировинного комплексу та інші, за участю яких створюються конгломерати, діючі на декількох не пов'язаних між собою ринках. Успішними прикладами таких структур є ТОВ «Нібулон», афільоване з судноплавством і морськими терміналами, «Приват Агро Холдинг», який входить до фінансової структури «Приват банк», компанія «Сінтал», афільована з металургійним ринком, холдинг «Укрпромінвест», афільований з автобудівництвом, телебаченням, спортивними клубами, тощо, ТОВ «Продексім ЛТД», що крім рослинництва, плодівництва, насінництва, займається нафтоторгівлею; а також безліч інших компаній з різних галузей [7].

За ознакою «форма власності домінуючого власника» автор вважає необхідним виділити три типи інтегрованих структур: з державною, змішаною, приватною формами власності. Різниця між виділеними групами полягає в різній частці державної і приватної власності в статутному капіталі інтегрованого формування. Форма власності інтегратора визначає мотиви інтеграції, відмінності в джерелах фінансування і інших ознаках інтегрованих структур.

Прикладами інтегрованих структур зі змішаною формою власності є агрофірми всіх областей України. Основою їх створення стали поширені у 80-і роки агропромислові об'єднання територіального типу, до складу яких входять сільськогосподарські, агросервісні і переробні підприємства, розташовані на одній території. Діяльність інтегрованих структур такого типу частково фінансується державою. Наприклад, в Росії накопичено величезний досвід надання державної підтримки підприємствам агропромислової сфери. Зокрема, в Орловській області агрохолдинги отримують суттєву державну підтримку у вигляді бюджетних коштів і кредитів під гарантії обласного бюджету [8]. Цей досвід доцільно впровадити для найбільш успішних, в плані забезпечення продовольчої безпеки, компаній в Україні.

Інтегровані структури, засновані на приватній власності, одними з перших почали створюватись в Київській, Харківській, Миколаївській та інших областях в результаті підтримки адміністрації. Нині вони функціонують по всій території України. Такі інтегровані структури у більшості випадків формуються при підтримці і активній участі регіональної влади, проте їх фінансування здійснюється з коштів приватних інвесторів – учасників інтеграційного процесу. Притягуються також позикові кошти, кредити, які також субсидуються, кошти іноземних інвесторів. По відношенню до приватних інтегрованих структур держава використовує непрямі механізми регулювання і підтримки.

За придбаним статусом учасників інтегровані агропромислові структури можуть створюватись за двома варіантами. Перший – підприємства і організації, які увійшли до інтегрованого формування, позбавлені юридичної самостійності, мають статус філій,

наділених певним майном і сукупністю господарських прав. Керівництво всім виробничим комплексом здійснюється з єдиного центру. За глибиною виробничих зв'язків такі структури аналогічні комбінатам. До формувань такого типу в сучасному сільському господарстві відноситься вертикально інтегрована компанія «Миронівський хлібопродукт», до складу якої входять птахофабрики, агрофірми з вирощування зернових культур, фруктів, комбікормові, м'ясопереробні підприємства та інші об'єкти; вертикально-інтегрований агропромхолдинг «Астарта-Київ», до складу якого входять агрофірми з виробництва зернових, м'яса, молока, цукрових буряків, цукрові заводи; а також інші агрохолдинги.

Другий варіант характеризується об'єднанням підприємств, пов'язаних шляхом участі в капіталі, при цьому контрольний пакет формальних прав власності зосереджений в руках материнської компанії, а юридична і господарська самостійність дочірніх підприємств зберігається. Компанія є холдингом, в рамках якого централізується фінансово-економічне управління, проведення науково-технічної політики, ціноутворення, збут.

Головною виступає виробнича або торгова компанія, яка є утримувачем контрольних пакетів акцій дочірніх організацій і контролює їх діяльність. До інтегрованих формувань такого типу відносяться група компаній «Агротон» – диверсифікований вертикально-інтегрований сільськогосподарський виробник зернових і олійних культур, м'яса, сирів, меду, хліба і хлібобулочних виробів; ТОВ «Укрзернопром-Агро», контролюється материнською холдинговою компанією MCB Agricole Holding AG, і займається вирощуванням зернових, технічних і олійних культур.

Галузева приналежність і характер діяльності домінуючого власника також є суттєвою ознакою класифікації, оскільки значною мірою визначає мотиви об'єднання і стратегію інтегрованого формування. За цією ознакою виділяють:

- переробників сільськогосподарської продукції, які інтегруються із сільськогосподарськими підприємствами для організаційного оформлення єдиного технологічного циклу (від виробництва до реалізації готової продукції кінцевому споживачеві). Інтеграція в такому випадку дає можливість отримати стабільну сировинну базу, побудувати механізм внутрішніх економічних стосунків, що дозволяє оптимізувати рух товарних і фінансових потоків;
- постачальників паливно-мастильних матеріалів, добрив, насіння та інших засобів виробництва: підприємства з матеріально-технічного постачання, хімізації, захисту рослин. Мотивом для інтеграції в сільське господарство для них є зниження ризиків від спеціалізованої діяльності й встановлення контролю за використанням наданих засобів виробництва;
- компанії, які надають виробничі послуги зі збирання врожаю, комплексної обробки землі, вантажоперевезень та інші. У випадку, якщо вони виконують великий обсяг польових робіт в рамках зовнішнього підряду, то фактично є реальними виробниками сільськогосподарської продукції. Для контролювання всіх стадій виробничого процесу вони придбають сільськогосподарські підприємства і займаються сільським господарством самостійно;
- операторів продовольчого ринку, які інтегруються в сільськогосподарське виробництво для скорочення транзакційних витрат, вважаючи, що власне виробництво дешевше ринкових транзакцій і контрактних стосунків. Інтеграція в сільське господарство для них зв'язана з недосконалістю ринку;
- успішні сільськогосподарські організації, які зуміли пристосуватись до ринкових трансформацій і приєднують до себе більш слабкі господарства для розширення діяльності;
- компанії, не пов'язані із сільським господарством. Цю групу в запропонованій класифікації утворюють енергетичні, нафто- і газопереробні та інші несільськогосподарські компанії, які диверсифікують свою діяльність.

За територіальним охопленням інтегровані формування класифікуються: на державні, міжрегіональні, регіональні (обласні) і районні.

До державних інтегрованих структур відносяться інтегровані структури, діючі в масштабах країни і на міжнародних ринках (з 30 досліджених агрохолдингів всі займаються зовнішньоекономічною діяльністю, більш точно – експортом сільськогосподарської продукції, а 60% з них виставили свої акції на міжнародних фінансових біржах).

Інтегровані структури регіонального масштабу працюють в усіх областях України. Це широко відомі агрокорпорації ПрАТ «Київ Атлантик Україна» Київської області, «Крупець» Рівненської області та інші. Разом з ними існує безліч інтегрованих формувань міжрайонного і районного значення. Керівники сільськогосподарських організацій, представники місцевого торгового і переробного бізнесу створюють локальні структури з аграрних і переробних підприємств: ПрАТ «Луганськмлин», «Агропраймхолдинг» Одеської області і інші.

Разом із виділеними основними ознаками, в процесі подальшої деталізації вважаємо за доцільне розглянути класифікаційні ознаки другого порядку.

Рівень поширеності інтегрованих формувань тісно пов'язаний з їх розмірами. Виділяються великі, середні і дрібні інтегровані структури, які включають від двох до десятків підприємств, різних за обсягами виробленої продукції.

Залежно від організаційно-правової форми інтегровані структури класифікуються на створені у вигляді ПАТ, ПрАТ, ТОВ, державних підприємств, промислово-фінансових групи, союзів, асоціацій і діючі на основі договорів, тобто ті, які не мають організаційного оформлення.

Вибір організаційно-правової форми диктується економічною доцільністю і інтересами інвесторів-інтеграторів. В акціонерних товариствах майнові права учасників пов'язані з придбанням акцій цього товариства. Оформлення прав акціонерів акціями означає, що здійснити вихід з акціонерного товариства його учасник може лише продавши, поступившись або іншим чином передавши свої акції іншій особі, при цьому він не має права зажадати від товариства викупу акцій. Форма товариств з обмеженою відповідальністю в порівнянні з акціонерним товариством гнучкіша: відсутній механізм купівлі-продажу акцій і відповідальність учасників за боргами товариства, жорстка регламентація проведення загальних зборів, простіша структура управління.

Крім того, товариство з обмеженою відповідальністю забезпечує низькі бар'єри для виходу з товариства. Якщо інтегровані сільськогосподарські підприємства набувають статус філії, то вони втрачають господарську самостійність. Філії наділяються майном головним підприємством і діють на підставі затверджених ним положень. Майнова інтеграція при цьому відбувається на основі жорсткого організаційного і фінансового об'єднання в одну систему сільськогосподарських, обслуговуючих і інших організацій за допомогою системи участі в капіталі і централізації повноважень з постачання ресурсами і збуту продукції. Повне товариство для створення аграрних і агропромислових інтегрованих структур в нашій країні не використовується. Головною причиною є те, що ця організаційно-правова форма не встановлює меж відповідальності учасників за боргами товариства.

У випадку, якщо інтегратором є державне підприємство, то створювані ним дочірні товариства можуть мати статус державних і муніципальних. Засновані дочірні підприємства є заново створеними організаціями і не виступають правонаступниками інших підприємств і організацій. Керівники цих підприємств призначаються за контрактом, підписаним директором головної організації. Директор повністю контролює діяльність дочірніх підприємств, у т.ч. розподіл матеріально-технічних ресурсів. Для цього кожному дочірньому підприємству затверджується кошторис витрат і доходів, в рамках яких вони повинні функціонувати.

Як державна або муніципальна комерційна структура, інтегроване формування не має права продавати нерухоме майно, що належить йому на праві господарського ведення, здавати його в оренду, віддати в заставу, вносити в якості внеску в статутний капітал господарських товариств або іншим способом розпоряджатись цим майном без згоди засновника.

З точки зору організаційної побудови інтегровані формування розрізняються за складом, тобто за сукупності підприємств, які увійшли до них, та їх ієрархічному положенню в об'єднанні. Організаційна побудова інтегрованого формування визначається, з одного боку, кількісним і якісним складом підприємств-учасників, а з іншого – напрямом їх технологічних і економічних зв'язків, ступенем централізації виробничих і інших функцій з урахуванням територіального чинника. У зв'язку із цим виділяються дві суттєві ознаки класифікації інтегрованих формувань: принцип організаційної побудови і ступінь її складності.

За принципом організаційної побудови інтегровані формування класифікуються на створені за продуктовим, регіональним або змішаним принципом.

При використанні продуктового принципу системи зв'язків і контролю об'єднують організації, які входять у формування, єдиного технологічного ланцюга, який забезпечує виробництво певного кінцевого продукту. Координація діяльності різних продуктових відділень здійснюється центральним правлінням формування. Між підрозділами різних продуктових відділень можливі неформальні контакти. Така форма організаційної структури властива великим агропромисловим системам, у складі яких виділяються вузькоспеціалізовані підсистеми. Наприклад, агрохолдинг «Миронівський хлібопродукт»

має у своєму складі вертикально інтегровані підсистеми «Зерно», «Корми», «Птиця», «М'ясо», «Плоди».

При інтеграції за регіональним принципом об'єднуються підприємства і організації, розташовані на одній території, для спільного використання агросервісної бази, підприємств оптової і роздрібною торгівлі та інші.

Така організаційна структура властива формуванням з обмеженою або однорідною номенклатурою продукції, яка випускається, і незначним обсягом внутрішньофірмових поставок.

При змішаному підході до створення організаційної структури інтегрованого формування використовуються елементи обох вищевказаних принципів: для одних видів продукції – продуктовий, для інших – регіональний. Наприклад, Корпорація «Агро-Союз» за продуктовим принципом виділяє свинарство, молочне скотарство, вирощування страусів, виробництво органічних добрив, страусиною м'яса, за регіональною ознакою – постачання і монтаж обладнання для зерносховищ, навчання сільськогосподарським технологіям.

Структура і склад учасників кожного інтегрованого формування залежить від конкретних умов, цілей і завдань, учасників, ступеню впливу і можливостей головної компанії.

За ступенем складності організаційної побудови інтегровані агропромислові формування можна розділити на прості і складні.

Прості інтегровані структури складаються з юридичних осіб однієї організаційно-правової форми, як правило: ПАТ, ПраТ або ТОВ. При цьому внутрішня структура учасників не зазнає значних змін. Наприклад, KSG Agro S.A. – вертикально інтегрований холдинг, працююче у Дніпропетровській, Харківській, Херсонській, Хмельницькій областях із центральним офісом в м. Київ, включає сільськогосподарські організації у формі товариств з обмеженою відповідальністю: СТОВ «Союз», ТОВ СП «Скорпіон», ТОВ АТД «Дніпровський», СГ ТОВ «Південне», СТОВ «Гончарове», ТОВ «Агро-Дністер», ТОВ «Унірем-Агро Плюс», ТОВ «Агро-Голден». Усі вони зберігають юридичну самостійність. Головна компанія є повним власником або більшої

частки статутного капіталу цих підприємств.

Складна модель інтегрованого агроформування представлена юридичними особами у складі більше трьох-чотирьох організаційно-правових форм. Окрім акціонерних товариств (дочірніх і залежних юридичних осіб) у формування входять ТОВ, філії, представництва з різним набором наданих їм адміністративних і фінансових повноважень. Внутрішня організаційна структура їх реорганізується кардинальним чином. У дочірніх товариствах реорганізуються виробничі підрозділи, відбувається централізація управлінських функцій і обмеження фінансової самостійності. Типовий приклад такої складної моделі – «Миронівський хлібопродукт» (МНП SA – вертикально інтегрована компанія; «Укрлендфармінг» – вертикально інтегрована агропромислова компанія; група компаній «Мрія» – агропромисловий вертикально інтегрований холдинг та інші.

Виділення статусу інтегратора, як фізичної або юридичної особи, на думку автора, менш вагомо з точки зору подальшої оцінки його діяльності. Підрозділяючи інтеграторів на фізичних і юридичних осіб, треба мати на увазі, що фізичні особи, як правило, є афільованими з великими компаніями, зв'язок з якими є наявним в різних випадках.

Класифікаційною ознакою агропромислового формування є характер поєднання функцій власності і управління. Відповідно до цієї ознаки виділяються такі типові групи:

- інтегровані формування, в яких функції власника і менеджера об'єднані в одній особі. Власник контрольної частки капіталу безпосередньо керує інтегрованим формуванням, вирішує всі стратегічні і оперативні питання, всі інформаційні і фінансові потоки замкнуті на нього;
- інтегровані формування, в яких функції власності і управління розділені. Цей тип набуває все більшого поширення у зв'язку зі створенням структур корпоративного типу, в яких реальні власники підприємств передають функції оперативного, а в окремих випадках, і значний обсяг функцій стратегічного управління найманим менеджерам, контролюючи лише розподіл доходів і деякі інші найважливіші питання діяльності організації.

Організація управління в створюваних формуваннях неоднакова. В одних випадках управління здійснюється апаратом головного підприємства, в інших створюється відособлений апарат управління або управління здійснюється на принципах координації.

З усього різноманіття інтегрованих формувань, які створюються на основі комбінації різних класифікаційних чинників на сучасному етапі розвитку агропромислової сфери, ми виділяємо наступні їх основні типи і підтипи, кожен з яких отримав поширення в регіонах країни.

До першого типу відносяться інтегровані структури побудовані на основі договірних стосунків і координації спільної діяльності. Відмінними рисами договірної інтеграції є: можливість регламентації міжгосподарських стосунків, простота застосування, збереження юридичної самостійності і статусу юридичних осіб. Це найбільш гнучка форма інтеграції.

Такі інтеграційні стосунки встановлюються між постачальниками основних засобів, паливно-енергетичних ресурсів, добрив; механізованих робіт і послуг і сільськогосподарськими підприємствами; сільськогосподарськими і переробними підприємствами з питань постачання сировини; з надання сільськогосподарським організаціям фінансово-інвестиційних, кредитних, лізингових послуг. Функції контролю і координації діяльності зосереджуються в руках постачальників найбільш ліквідних ресурсів – промислових і фінансових організацій.

Вивчення досвіду формування і функціонування договірних форм інтеграції в агропромисловій сфері України показало, що їх створення і забезпечення діяльності досить прості, але надійність і ефективність невелика. Вони виконують вузьку функцію в системі міжгосподарських взаємовідносин – полегшення обміну товарами і послугами

при спільній діяльності.

Для підвищення конкурентоспроможності інтегрованих підприємств на основі розвитку науково-технічного прогресу, впровадження інноваційних технологій потрібні більш довготривалі і міцні взаємозв'язки на базі майнових стосунків.

Другий тип – це інтегровані формування, створені на основі консолідації власності. До його складу входять два підтипи агропромислових формувань:

- інтегровані структури, побудовані на основі майнових стосунків, за ініціативою і за безпосередньою участю державних органів господарського управління, які мають виражену антикризову спрямованість. Представниками цього типу є холдинг «HarvEast», який створено в 2011 р. на базі ПАТ ММК ім. Ілліча, який після розвалу СРСР створено на базі державного майна. До цього типу відносяться також інтегровані формування галузевих міністерств і відомств, муніципальних органів влади, наукових і виробничих державних організацій;
- інтегровані структури, створені на основі об'єднання приватної власності, мають яскраво виражену підприємницьку спрямованість. Інтегровані формування такого типу широко поширені у всіх регіонах України.

Залежно від ступеню обмеження господарської самостійності підприємства, які увійшли до інтегрованої структури на основі об'єднання власності, можуть зберігати свою юридичну і господарську самостійність або втрачати її і отримувати статус філій або господарських підрозділів, наділених певною сукупністю господарських прав. У випадку, якщо підприємства, які увійшли до інтегрованої структури, зберігають господарську і юридичну самостійність створюється інтегроване формування холдингового типу, де центральною ланкою є материнська компанія [9, с.51]. За таким принципом побудована більшість агропромислових формувань України. До цього ж типу відносяться інтегровані структури, де роль материнської компанії виконують декілька самостійних фірм, об'єднаних приналежністю або афільованістю одній особі або групі спільно діючих фізичних осіб (розподілений холдинг). До такого типу близька структура групи компаній ТОВ «УкрАгроКом» (спільно з ТОВ «Гермес-Трейдинг»).

Координація діяльності на основі майнових зв'язків здійснюється також шляхом взаємної участі підприємств і організацій, коли контрольні пакети акцій або майна інтегрованих учасників розподілені між ними. Взаємочасть в капіталі зближує інтереси партнерів по групі, полегшує маневрування ресурсами між партнерами, послаблює загрозу недружніх поглинань.

Організаційно-правовою формою холдингів в АПК найчастіше є акціонерне товариство: ПАТ або ПрАТ. Є приклади створення холдингових компаній у формі ТОВ.

При здійсненні тісніших форм інтеграції сільськогосподарські підприємства входять до складу інтегрованих формувань в якості структурних підрозділів, отримують статус філій і втрачають господарську самостійність. Наприклад, Компанія «Лоутре-Агро» створила 17 філій у 3 областях. Головні підприємства повністю вилучають вироблену у філіях продукцію, самостійно її реалізують і розподіляють прибуток на власний розсуд.

У рамках об'єднання під єдиною власністю виділяються інтегровані структури, побудовані на основі вертикальних або горизонтальних зв'язків, а також диверсифіковані.

На основі вертикальної інтеграції формуються спеціалізовані об'єднання за принципом продуктового підкомплексу. До їх складу входять підприємства, які забезпечують виробництво сировини, його переробку, зберігання, транспортування, торгівлю. До цього типу відносяться компанії «Миронівський хлібопродукт», «Kernel Holding S.A» і інші структури в яких під єдиною власністю об'єднано весь ланцюг виробництва – від сировини до готової продукції. Велике поширення інтегровані структури такого типу отримали в птахівництві.

Інтегровані структури горизонтального типу – це формування, учасники яких

здійснюють виробництво одних і тих же видів продукції. В разі горизонтальної інтеграції найчастіше відбувається об'єднання сільськогосподарських підприємств, при якому економічно міцне господарство приєднує до себе неплатоспроможні сільськогосподарські підприємства. Ефект інтеграції у формуваннях такого типу досягається за рахунок поліпшення забезпечення ресурсами, поширення передових технологій, грамотного менеджменту.

Виробничо-економічні стосунки всередині інтегрованого формування будуються саме так, як у великій організації між окремими підрозділами: централізоване визначення кожному підприємству планових завдань по обсягам і структурі виробництва продукції або виконання робіт і послуг, забезпечення його необхідними виробничими ресурсами, відшкодування йому витрат виробництва відповідно до встановлених нормативів, задоволення соціальних потреб трудових колективів за узгодженими нормами і правилами. До цього підтипу відносяться диверсифіковані інтегровані структури, створені на основі об'єднання приватної власності і включають підприємства і організації, не пов'язані між собою за видом основної діяльності (конгломерати). Особливостями конгломератів є відсутність виробничої спільності, можливість збереження юридичної самостійності, фінансова залежність підприємств від головної компанії, їх відмінність за розмірами і масштабам діяльності. Вони представлені агропромисловими холдингами, в яких управляючим компаніям підпорядковані комерційні фірми, компанії промисловості, сільського господарства, добувних та інших видів діяльності.

Класичним прикладом структури такого типу є ПАТ група компаній «Агротон», диверсифікований вертикально-інтегрований сільськогосподарський виробник Східної України.

Окрім виділених підтипів інтегрованих формувань в агропромисловому комплексі працюють промислово-фінансові групи. Це об'єднання юридичних осіб, діючих як основне і дочірні товариства, повністю або частково об'єднали свої матеріальні і нематеріальні активи на основі договору про створення промислово-фінансової групи з метою технологічної або економічної інтеграції для реалізації інвестиційних і інших проектів і програм, спрямованих на підвищення конкурентоспроможності і розширення ринків збуту товарів і послуг, підвищення ефективності виробництва, створення нових робочих місць. Центральна компанія як правило, є інвестиційним інститутом і може створюватись у формі господарського товариства, асоціації або союзу. Відмінною рисою аграрних промислово-фінансових груп є наявність в їх складі групи банків і інших кредитних установ. Прикладом поглинання фінансовим капіталом сільськогосподарських підприємств є «Приват Агро Холдинг», хоча він не носить статус промислово-фінансової групи. В агропромисловій сфері найбільшого поширення нині набувають інші інтегровані формування.

Третій тип інтегрованих формувань утворюють асоціативні структури (союзи, асоціації і некомерційні партнерства), призначені для координації діяльності і лобіювання інтересів певних груп. Як правило, вони створюються за галузевою і продуктовою ознакою (асоціація «Укрм'ясо»), а також за економічними інтересами (Союз підприємців України, торгово-промислові палати, асоціації інвесторів, асоціації економічної взаємодії, тощо).

Асоціативні структури займаються координацією діяльності підприємств, які входять до їх складу, організацією маркетингу, консультуванням в області господарської діяльності і права, а також виконують ряд інших функцій відповідно до засновницьких документів.

До складу органів управління асоціацій входять представники державних органів управління. Певною мірою створення таких структур можна розглядати як відновлення галузевого принципу управління, натомість раніше діючих об'єднань типу «Хлібпром», «Укрм'ясо» і т.д. Останнім часом розповсюджується така форма інтеграції сільськогосподарських товаровиробників як приватно-державне партнерство. Поширюються

кластерні структури в агропродовольчій сфері України, наприклад біовітамінне підприємство, транспортна компанія, агрофірми в Ізмаїльському районі Одеської області.

Висновки і перспективи подальших розробок. Інтегровані формування того або іншого типу є гнучкими, створені в рамках одного типу, вони можуть трансформуватись в іншій. Наприклад, інтеграція на основі договірних стосунків першого типу трансформується в інтегровану структуру на основі консолідації власності. Поширені в країні в 1986 – 1992 рр. районні агропромислові об'єднання існують на цей час у суттєво модифікованому вигляді. Відбувається розширення форм інтеграції, типів і підтипів співіснуючих інтегрованих формувань.

Проведена класифікація дозволяє впорядкувати інформацію про інтегровані структури, є основою розробки систематизованого уявлення про характер інтеграції в сучасному АПК. Проте впорядкування, систематизація значимої інформації – це лише одне з позитивних значень застосування класифікації. Окрім нього класифікація є важливою методичною основою для виділення типів інтегрованих формувань в АПК.

Нашими дослідженнями встановлено, що діючі інтегровані структури характеризуються певним набором класифікаційних ознак. Стійке їх поєднання дозволило авторові виділити основні типи інтегрованих структур. Вони є групами, однорідними за цілями, характером діяльності, особливостям економічних взаємовідносин і іншими ознаками. Формування кожного типу інтегрованих структур здійснюється під впливом певних економічних, технологічних і ринкових чинників. Знання їх дає основу для розробки моделей інтегрованих структур в агропромисловій сфері. У результаті досягається активна мета класифікації – розробка типових моделей інтегрованих структур, які відповідають різним цілям, економічним умовам, чинникам мінливого ринкового середовища.

Викладені теоретичні засади мають наукову новизну і доводять необхідність подальшого вивчення і розробки організаційно-економічного механізму регулювання діяльності агропромислових формувань в Україні.

Список використаної літератури

1. Андрійчук В. Г. Надконцентрація агропромислового виробництва і земельних ресурсів та її наслідки / В. Г. Андрійчук // Економіка АПК. – 2009. – № 2. – С. 3–9.
2. Лукінов І. І. Проблеми міжгосподарського кооперування і агропромислової інтеграції / І. І. Лукінов: вибрані праці у 2-х книгах [книга друга]. – Київ: ННЦ ІАЕ, 2007. – 794 с.
3. Саблук П. Т. Основні положення нової економічної парадигми національної продовольчої безпеки України в ХХІ ст. / П. Т. Саблук // Економіка України. – 2002. – № 5 (478). – С. 54 – 61.
4. Лещева М. Г. Развитие интеграционных процессов в аграрной сфере экономики / М. Г. Лещева, В. И. Трухачев. – Ставрополь: АГРУС, 2008. – 308 с.
5. Осіпов П. В. Інтегральний виробничий потенціал харчової промисловості / П. В. Осіпов. – Одеса: Ін-т проблем ринку й екон.-екол. дослідж. НАН України, 2004. – 289с.
6. Басюркіна Н. Й. Особливості агропромислової інтеграції в умовах трансформації економіки (на прикладі плодоовочеконсервної галузі) / Н. Й. Басюркіна // Південноукраїнський правничий часопис: [наук. журн.]. – Одеса, 2007. – № 3 – С. 84–89.
7. ТОП-25 лендлордів України [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://domik.volyn.ua/articles/top-25-lendlordiv-ukraini> (27.08.2012).
8. Вертикальная интеграция в продовольственном комплексе России (деятельность агрохолдингов). [Електронний ресурс]. / И. Г. Храмова. – Режим доступу: // <http://www.iet.ru/usaid/prodintegra/index.htm> (30.05.2003).
9. Дем'яненко С. Агрохолдинги в Україні: процес становлення і розвитку / С. Дем'яненко // Економіка України. – 2009. – № 12 (569). – С. 50–59.

